

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ЗАЕТОСТ (САМОЗАЕТОСТ) И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ НАСЕЛЕНИ МЕСТА В БЪЛГАРИЯ

Ас. д-р Явор Станев
Катедра „Аграрна икономика“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов

Резюме: Настоящата разработка е резултат от провеждането на седемгодишен реален експеримент, който продължава и в момента и в хода на който се изправихме пред множество предизвикателства. Разгледани са основните моменти при изграждане на земеделско стопанство, чиято основна дейност е производството на качествени пчелни продукти. В статията се съпоставят двата основни типа земеделско производство – конвенционалното и биологичното. Представени са както техните достойнства, така и слабите им страни. Всички данни и показатели кореспондират с реални цени и резултати. Изследването е насочено изцяло към практиката и цели да покаже на младите хора в България, че могат да се реализират и развият по родните си места, вместо да търсят препитание в големите градове или в чужбина.

Ключови думи: предприемачество, биологично земеделие, пчеларство, икономическа ефективност, срок на откупуване

JEL: L26

ENTREPRENEURSHIP AS A POSSIBILITY FOR EMPLOYMENT (SELF-EMPLOYMENT) AND DEVELOPMENT OF SMALL LOCALITIES IN BULGARIA

Yavor Stanev
Department of Agrarian Economics
D. A. Tsenov Academy of Economics - Svishtov

Abstract: This paper focuses on the results of conducting a seven-year real experiment that is still ongoing and in the course of which we have faced many challenges. The key points in the construction of an agricultural holding, whose main activity is the production of quality bee products, have been discussed. The article compares the two main types of farming – conventional and organic. Both their strengths and weaknesses have been presented. All data and indicators correspond to real prices and results. The study is entirely focused on practice and aims to show young people in Bulgaria that they can make a career and develop in their native places, instead of seeking livelihood in large cities or abroad.

Key words: entrepreneurship, organic farming, beekeeping, economic efficiency, payback period

JEL:L26

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ЗАЕТОСТ (САМОЗАЕТОСТ) И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ НАСЕЛЕНИ МЕСТА В БЪЛГАРИЯ

Ас. д-р Явор Станев
Катедра „Аграрна икономика“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов

Въведение

Сложната социално-икономическа ситуация в страната, която се характеризира с недостиг на квалифицирани кадри от една страна, и с трудностите пред младите хора да се реализират в малките населени места от друга страна, и като резултат от това - постепенното обезлюдяване на селските райони, ни подтикна към предприемане на настоящото изследване. То представлява реален експеримент – стартиране на предприемачески процес и създаване на собствено пчеларско стопанство със сто пчелни семейства, чиято основна продукция е пчелният мед, с тенденция за разрастване на дейността, включваща производството на пчелни майки, отводки и пчелен прашец. В процеса на изследване се натъкнахме на редица особености, които ще бъдат разгледани в тази статия. Размерната структура на селското стопанство е подобна на размерната структура на националната ни икономика, с доминиращ дял на малките и средните земеделски стопанства. Те изграждат гръбнака на българското селско стопанство. Именно към тях трябва да бъдат насочени усилията от страна на държавните институции, за да бъдат подпомогнати и стимулирани да развиват своята дейност.

Целта на настоящото изследване е да докаже, че пчеларско стопанство със 100 пчелни кошера може да бъде печелившо и би могло да даде шанс на младите хора за професионална реализация и развитие по родните им населени места. За постигане на тази цел си поставихме следните **задачи**:

1. Да се посочат изискванията за създаването на биологичен пчелин.
2. Да се анализират възможностите за участие в ПРСР 2014 - 2020 г.
3. Да се калкулират разходите по инвестицията в конвенционалното и биологичното производство на пчелни продукти.
4. Да се анализират финансовите показатели, които характеризират жизнеспособността на земеделското стопанство.

Обектът на изследване е пчелното стопанство, което създадохме, а **предметът** на изследване са неговите приходи, разходи и икономическа ефективност.

Актуалността на изследването произтича от това, че в последните години населението в малките населени места намалява и застарява, а селските райони се обезлюдяват. Стартирането на предприемачески инициативи е възможност за забавяне на този процес, а дори и за завръщане на младите хора по родните им места.

В процеса на провеждане на експеримента „увлякохме“ още 5 начинаещи пчелари. Всички те продължават да развиват своите пчеларски стопанства, при различно ниво на развитие. Нивото на развитие показва, че пчеларството е и призвание – за да си успешен в своите начинания, трябва да обичаш това, което правиш. Настоящият експеримент цели да докаже, че отглеждането на пчелни семейства по биологичен начин е по-рентабилно и целесъобразно. В условията

на глобализация в производството на селскостопански стоки и повишаване на конкуренцията в национален и международен аспект, основно средство за конкурентоспособност е качеството. Световната тенденция да се произвеждат екологично чисти продукти увеличава своя обхват. Тъй като търсенето на екологично чисти продукти надхвърля тяхното предлагане, пред родните предприемачи в областта на пчеларството се откриват нови възможности, още повече, че България е страна, която разполага с природни дадености и отлични условия за развитие на биологично земеделие.

В хода на изследването са използвани различни похвати и методи. За целите му бе създадено пчеларско стопанство от 100 пчелни семейства. Посетени бяха множество действащи пчеларски стопанства на наши колеги, разговорно бе с тях, като целта бе да се видят на практика приложението на различните системи и различните методи на пчеларстване, предимствата и недостатъците на интензивния и екстензивния тип пчеларство. Интерес за нас бе запознаването с добри практики, за да бъдат евентуално използвани и от нас. Бяха организирани и проведени срещи с представители на преработвателните предприятия за пчелен мед в България, които са и главните изкупвачи. Всички тези разговори, споделен опит и натрупани впечатления ни насочиха към биологичното производство, тъй като търсенето на международния пазар на този вид продукция непрекъснато нараства. За да докажем, че описаният проект е реализируем и рентабилен, използвахме различни показатели като срок на откупуване на проекта, вътрешна норма на възвръщаемост, нетна настояща стойност, приходи, разходи и др.

Резултати от проведеното изследване

Пчеларството в България става все по-актуално сред земеделците. Макар и бавно, културата на хранене се променя, а все повече хора се стараят да живеят здравословно и променят своите хранителни навици. На трапезата все по-често присъстват пчелни продукти, които набавят на човешкия организъм разнообразни минерали и витамини, аминокиселини, ензими и др. Разкриват се био магазини, в които пчелните продукти задължително присъстват. За съжаление, в големите хранителни вериги се наблюдава масово предлагане на заместители на меда. Те не само че нямат неговите полезни и лечебни свойства, но и усвояването на продукти, съдържащи глюкозо-фруктозен сироп е вредно за организма и е предпоставка за различни болести. Държавата, чрез провеждането на правилна политика, може да ограничи достъпа на стоки-заместители до крайния потребител. Идеята да се въведе данък вредни храни, обаче, не среща необходимата подкрепа и не се реализира. Жизнено важно е да се обърне внимание на въпроса свързан с изхранването на българското население, тъй като резултатите от доклада на Европейската комисия за здравеопазване през 2014 г. показват, че България е сред страните с най-лоши показатели по отношение на здравето, а от всички народи в Европейския съюз българите са с най-ниска продължителност на живота, с най-висока смъртност, заболяемост и с много нездравословни навици. България се нарежда на трето място по дял на пушачите, на второ по брой пациенти в болниците и на първо по дял на починалите от сърдечен удар, както и на предпоследно място по консумация на плодове.

В същото време резултатите от друго проведено изследване (<http://www.libshumen.org/files/kak%20vliae%20medyt.pdf>) показват, че пчелният

мед увеличава устойчивостта на грипни инфекции, повишава имунитета и облекчава заболяванията на дихателните пътища. Има много примери на по-леко или по-тежко болни, възстановили се бързо и ефективно с помощта на пчелните продукти. Но научните данни в тази насока са доста оскъдни. Поради тази причина, Австрийският пчеларски съюз възлага на дипломирания екотрофолог Renate Frank и лекаря по обща медицина д-р Johann Puttinger да направят изследване, което обхваща 50 здрави доброволци на възраст от 25 до 65 години, които в продължение на осем седмици да приемат минимум две супени лъжици мед дневно. Резултатите са впечатляващи:

- който яде пчелен мед, яде по-малко шоколад;
- употребата на пчелен мед спомага за намаляване на теглото;
- приемането на пчелен мед помага против безсъние;
- употребата на пчелен мед води до по-добро самочувствие и работоспособност;
- приемането на пчелен мед намалява пристъпите на главоболие;
- приемането на пчелен мед подобрява храносмилането.

В Германия и други западноевропейски страни консумацията на мед е пет пъти по-висока, отколкото в България. В същото време българският мед е най-качественият и най-евтиният в Европа. Чисто статистически, през последните години българинът консумира повече мед. Но какви са конкретните цифри? За една година българинът изяжда средно 500 грама мед. „Това е обидно ниска за пчеларите консумация на мед. Всъщност 500 грама мед е дозата, необходима на един човек за 5 дни, не за цяла година. Реално, българинът поглъща средно по 2 грама мед дневно. Това го няма никъде по света. Няма да изпадам в подробности, но за година българинът отделя 4 лева за мед, тоест толкова, колкото струва кутия цигари“, казва доц. Станчев. Пресмятането е просто - произведеното количество мед в България е 10 000 тона, а след износ, на вътрешния пазар се реализират едва около 1 500 тона. Ако направим сравнение, в съседна Турция годишната консумация на мед на един човек е 10-12 килограма. Според доц. Станчев родното пчеларство търпи загуби от износ на мед, защото изкупната цена тук е 2 евро, в Германия - 8-9 евро, в Гърция изкупната цена е 7-8 евро, в Турция - 4 евро. (<http://www.posredniknews.com/site/biznes/zemedelie/26173-dotz-yuliyen-stanchev-konsumatziyata-na-med-v-balgariya-e-obidno-niska>)

Пчеларството е отлична възможност за младите хора да започнат самостоятелна дейност по родните си места, чрез която да издържат себе си и своите семейства, без да се налага да търсят препитание в големите градове или в чужбина. Необходимата първоначална инвестиция, както и капацитетът на пчеларското стопанство, който трябва да се постигне, за да е рентабилна дейността, ще бъдат разгледани по-долу. Ще се подложат на анализ и оценка два варианта на изграждане на пчеларско стопанство. Първият вариант предвижда конвенционално отглеждане на пчелни семейства, а вторият – биологично пчеларство.

1. За да се счита за биологичен, един пчелин трябва да отговаря на следните по-важни изисквания (Гечев, И. 2016):

- пчелинът трябва да се разположи така, че в радиус от 3 км от него източниците на нектар и полен да са предимно от естествена растителност;
- кошерите да се изработват основно от естествени материали, които не носят риск от замърсяване на околната среда и пчелните продукти;

- пчелният восък за поставяне на нови основи трябва да произхожда от биологични пчелини;
- в биологичното пчеларство могат да се използват само разрешени за употреба ветеринарно-медицински препарати;
- особено внимание се обръща на правилния добив, обработване и съхранение на пчелните продукти.

Всички предприети за спазването на тези изисквания мерки трябва да бъдат документирани.

Какво включва първоначалната инвестиция? Тук също вариантите са няколко:

- да се наследи стар пчелин на роднина, който да се развие в модерно стопанство, да се подмени инвентарът, методите на отглеждане и др.;
- да се помага на опитен пчелар, докато се усвоят методиките за отглеждане на пчелните семейства и едва тогава да се предприеме създаване на пчелин;
- да се започне отначало без практическа подготовка. Този вариант не е препоръчителен, тъй като колкото и добре да е подготвен теоретично пчеларят, нужно е време за адаптация и успешно прилагане на пчеларските практики.

И при трите разгледани варианта е нужно набавяне на инвентар, като само при първия вариант не се налага закупуване на пчелни семейства. За целите на изследването ще бъде използван вторият вариант, при който пчеларят е усвоил на практика отглеждането на пчелните семейства. По този начин, до голяма степен се елиминират колебанията в добивите. Разбира се, това е условно казано, тъй като количеството на стоковия мед зависи от редица външни фактори (метеорологични условия по време на медосбора, използването на препарати за растителна защита, кражби и др.). При закупуването на жилищата, в които ще бъдат заселени пчелните семейства, ориентацията е към многокорпусната технология (Лангс-Рут) и интензивния тип пчеларство. Тази система е по-подходяща за интензивния тип отглеждане на пчели, тъй като се създават много силни пчелни семейства, подходяща е за работа с помощни семейства и съответно, добивите от този тип кошери са многократно по-високи. Основните приходи на стопанството ще се реализират от продажбата на пчелен мед. Ако целта е създаване и продажба на отводки, системата Дадан-Блат е по-подходяща, тъй като при направеното проучване бе констатирано, че търсенето на тази система пчелни семейства е по-високо. Добиването на останалите продукти на пчелното стопанство (пчелен восък, пчелен прашец, пчелна отрова и пчелно млечице) е свързано с голям времеви ресурс, а пазарната им реализация е по-трудна в сравнение с тази на пчелния мед.

При направения експеримент се установи, че един човек може да отглежда сто пчелни семейства. Поради това, в разходите не се предвижда откриване на работни места и така се съкращава значителна част от средствата, които ще се вложат в създаването на пчелното стопанство. По този начин отговорността за резултатите ще е изцяло за оператора на дейността. Целта на предприемача е в най-кратък срок да направи стопанството печелившо и да откупи проекта. Периодът, който се разглежда, е десет календарни години. Този срок на откупуване е приемлив, за да се счита, че проектът е успешен. Освен това операторът може да кандидатства по различните мерки от Програмата за

развитие на селските райони (ПРСР) 2014-2020. Вариантите отново са няколко. Мерките, които са подходящи за подпомагане в сферата на пчеларството са:

- Мярка 6.1 „Млад фермер“. Тук условията за допустимост изискват стопанството да е над 8 000 евро Стандартен производствен обем¹ (СПО). Не е случайно, че изборът е 100 броя пчелни кошери, тъй като при проведения експеримент бе установено, че под този брой кошери един средно статистически български гражданин трудно ще се издържа. При надхвърляне на този праг на СПО пък, рискът от неодобрение на проекта нараства. Експериментът е изцяло практически ориентиран и не са разгледани варианти с теоретична насоченост. По тази мярка, размерът на стопанството трябва да бъде в диапазон от 8 000 до 16 000 евро СПО. Критериите за оценка се определят на база размера на стопанството, т. е. колкото стопанството е по-близо до горния праг, толкова шансът за одобрение нараства, но и инвестицията се увеличава 2,5 пъти. Тази мярка е ориентирана към младите хора, които искат да се занимават със земеделие. За съжаление, на практика не е така. Кандидатите по тази мярка са основно роднини на крупни земеделски производители. По този начин се заличава идеята да се подпомогнат младите хора в селските райони, които биха могли да се установят по родните си места, а не да търсят препитание в големите градове и в чужбина.

- Мярка 6.3 „Стартова помощ за развитието на малки стопанства“. Тази мярка има за цел да подпомогне земеделски производители (ЗП) със СПО до 8 000 евро. Горният праг за кандидатстване с пчелни семейства по тази мярка е 125 бр. пчелни кошери. Кандидатите със сто кошера имат реален шанс да бъдат одобрени. Средствата биха помогнали на земеделските производители да стабилизират своето стопанство, да обновят инвентара, да модернизират процеса на вадене на мед, да възвърнат взетите при създаването му кредити и др. Едно от най-важните условия е да се вложат 2 000 евро в модернизация и механизация, както и да се увеличи обемът с още 2 000 евро СПО. Останалите средства са за укрепване жизнеспособността на стопанството. Тази мярка е една от малкото, която наистина спомага за развитието на малките фермери.

- Мярка 11. „Биологично земеделие“. При направения експеримент стопанството ни бе включено по горепосочената мярка от ПРСР 2014-2020. Преимуществовата за кандидатите по мярката са няколко, и по-конкретно:

- реализация на продукцията им на по-висока цена при получаване на сертификат за биологични производители;

- получаване на субсидия на брой пчелно семейство (не се отнася за кандидати, сключили договор след 2016 г.);

- производство на чисти и качествени пчелни продукти.

През 2017 г., по време на кампанията за продажба на продукцията, преработвателните предприятия търсеха изключително пчелен мед, който да е съпроводен със Сертификат за биологичен произход. Голяма част от конвенционалните производители реализираха своята продукция едва през първите месеци на 2018 г. Тази тенденция ще се задълбочи, тъй като при многобройните разговори с представители на различни преработвателни предприятия за пчелен мед ни бе разяснено, че търсенето на биологичен мед се увеличава за сметка на конвенционалния.

---

¹ Стандартният производствен обем (СПО) отразява средната парична стойност на селскостопанската продукция при цена на производител.

Съществуват още мерки от ПРСР, но те са инвестиционни и са свързани със значителни разходи от страна на ЗП, т.е. те са трудно реализируеми от предприемачи, притежаващи стопанство от 100 пчелни семейства. Единствената мярка, която беше достъпна и се чакаше с голям интерес, бе подмярка 4.1.2. „Инвестиции в земеделски стопанства по тематична подпрограма за развитие на малки стопанства“ от мярка 4 „Инвестиции в материални активи“ от програмата за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020 г., но там условието бе стопанствата да се намират в планински и полупланински райони, което в голяма степен ограничи потенциалните оператори. Кандидатстването по мерките от ПРСР 2014-2020 е процес, който изисква значително време за подготовка, документално оформление и реализация на самия проект. Всичко това измества фокуса на пчеларя от главните му задачи и затова трябва много добре да се преценят възможностите за успех при кандидатстване по избраната мярка. За документално оформление, въпроси, срокове и др. може да се използват услугите на Националната служба за съвети в земеделието напълно безвъзмездно.

По Националната пчеларска програма (НПП) съществува възможност да се кандидатства за инвентар, пчелни кошери, отводки и ветеринарно-медицински препарати. Вероятността за одобрение по тази програма е голяма, ако се кандидатства за препарати за третиране срещу вароатоза и за инвентар. През 2017 г. всички кандидатствали са одобрени, което им дава възможност да намалят разходите си по отглеждането на пчелните семейства.

Локализацията на пчелина е от ключово значение за успешното му развитие. Основните изисквания, на които трябва да отговаря местоположението, е да има обилна и разнообразна паша, да е в близост до водоизточник и да няма много пчелини в радиус от три километра. При спазване на тези условия може да се разчита и на по-високи добиви. През периода на експеримента бе установено, че добивът варира между 30 и 70 кг. Този добив е сравнително висок, особено на фона на средния добив от едно пчелно семейство в България (около 17 кг). Не е случайно, че ориентацията бе именно към системата Ланг-Рут, при която пчелните семейства са по-силни, а добивите - по-високи. За целите на нашето изследване приемаме, че добивът е 40 кг от пчелно семейство.

След стартиране на дейността целта е да се създадат здрави и силни пчелни семейства, които да са в състояние да натрупат меден запас в края на сезона с оглед на тяхното безпроблемно презимуване. Логично е през първата година да не се очаква стоков мед, но дори да има малки количества, е по-добре да се съхранят за подхранване през зимния и пролетния сезон. Следователно, приходи от дейността през този период няма да има. От втората година се очаква приходите да са постоянни и инвестицията, която е направена, да започне да се възвръща. Трябва да се има предвид, че винаги може да възникнат непредвидени обстоятелства като кражби, пожари, лошо време, болести и др., но във всички случаи трябва да се вземат превантивни мерки по отношение на гореизброените рискове. По отношение на кражбите е желателно да се поставят ловни камери, а ако мястото позволява, може да се изгради цялостна система за видеонаблюдение. Тя би спомогнала за предотвратяване възникването на пожари, по отношение на които трябва да се направи и пожарозащитен пояс. Ако пчелните семейства са силни, дори и при лошо време те ще усвояват пашата, макар при по-ниски добиви. По отношение на болестите, трябва да се

вземат превантивни мерки за вароатозата, да се използват строителни рамки, да се редуват препаратите, с които е разрешено да се третират пчелите, да се извършват редовни прегледи от ветеринарен лекар, да се прилагат добрите практики по отношение на хигиената и др.

Таблица 1.

**Инвестиционни разходи за създаване и отглеждане на пчелин от 100
кошера**

№	Вид	Количество	Ед. цена в лв.	Общо за 100 кошера, лв.
1	Кошери "Лангс-Рут" (биологично и конвенционално)	100 бр.	140	14000
2	Пчелни семейства (биологично и конвенционално)	100 бр.	100	10000
3	Товарен бус (биологично и конвенционално)	1 бр.	3000	3000
4	Машина за инвертиран сироп (конвенционално)	1бр.	2000	2000
5	Ремонт на помещение за вадене и съхранение на меда (биологично и конвенционално)	1 бр	1000	1000
6	Ремонт на склад за инвентар (биологично и конвенционално)	1 бр	1000	1000
7	Центрофуга (биологично и конвенционално)	1 бр	2000	2000
8	Разпечатващо устройство (биологично и конвенционално)	1 бр.	500	500
9	Рамки (биологично и конвенционално)	2500 бр.	0.40	1000
10	Восъчни основи (биологично и конвенционално)	2500 бр.	0.85	2125
11	Сандъчета за отводки (биологично и конвенционално)	50 бр.	20	1000
12	Оплодни сандъчета (биологично и конвенционално)	50 бр.	12	600
13	Гащеризон було (биологично и конвенционално)	3 бр.	40	120
14	Моторна метла (биологично и конвенционално)	1 бр.	500	500
15	Пушалка (биологично и конвенционално)	3 бр.	15	45
16	Празни тенекета (биологично и конвенционално)	150 бр.	3	450
17	Цедка (биологично и конвенционално)	2 бр.	10	20
18	Ханеманови решетки (биологично и конвенционално)	100 бр.	5	500
19	Препарати за третиране на пчелните с-ва (всяка година) (биологично и конвенционално)	3 вида по 30 бр.	10	900
20	Твърда храна 2.5 кг (всяка година) (конвенционално)	200 бр.	5	1000
21	Гориво (всяка година) (биологично и конвенционално)	500 л. ДГ	2	1000

2	2	Осигуровки за ЗП (всяка година) (биологично и конвенционално)	12 месеца	100	1200
3	2	Захар (всяка година) (конвенционално)	1000 кг	1	1000
4	2	Пчелен мед – (всяка година) (биологично)	500 кг	6.7	3350
5	2	Разходи за заплата на ЗП (биологично и конвенционално)	12 месеца	800	9600
6	2	Такса към сертифициращата организация (всяка година) (биологично)			700
ОБЩО РАЗХОДИ			за биологично		54610
			за конвенционално		54560

Инвестиционните разходи не включват разходи за застраховки, тъй като при проведеното изследване и няколкократни срещи с представители на различни застрахователни компании не бе открит застрахователен продукт, който да отговаря на нуждите на предприемачите. По отношение на работната заплата на земеделския производител е предвидено ниво, близко до средното в страната за агросектора. Според НСИ средната работна заплата в селското стопанство за 2017 г. е около 900 лв. Други приходи, на които може да разчита земеделският стопанин, са субсидиите по мярка 11 „Биологично земеделие“. Трябва да се отбележи, че от 2017 г. Държавен фонд „Земеделие“ не поема нови ангажименти по тази мярка. Субсидията за биологично земеделие, която се получава за пчелно семейство е различна, когато бенефициентът е преминал периода на преход – 25 евро и когато е в конверсия – 35 евро. Респективно, таксата към сертифициращата организация е 350 евро до сто пчелни семейства (до сто пчелни семейства таксата е фиксирана, за всяко следващо цената е по 7.2 лв. с ДДС). Това е още една причина да не се отглеждат по-малко от 100 бр. пчелни семейства. Другата помощ, която може да се получава е *de minimis*, която се получава с решение на Министерски съвет. Тя обаче не е ежегодна, а се получава по преценка на правителството, като нейният размер е различен за всяка година. За изследвания период тя варира между 3 и 11 лв. Другите дейности, които биха съпътствали производството на пчелен мед, са свързани с производството на пчелни отводки и пчелни майки. В настоящото изследване няма да се разглеждат детайлно посочените възможности, тъй като за производството на пчелни майки е необходимо да се разполага със силни пчелни семейства. Те ще се стабилизират най-рано през втората година, а освен това е нужен и специфичен инвентар, в придобиването на който е необходимо да се вложат значителни ресурси. Въпреки това, заложено е закупуването по 50 сандъчета за отводки и оплождане на майки, тъй като те ще служат като запасни майки за нуждите на пчелина. В същото време това ще позволи процесът на тяхното създаване да бъде усъвършенстван. От таблицата е видно, че една част от разходите се отнасят само за първата година, а останалите разходи се повтарят всяка следваща година. Разгледани са два варианта, в които се съпоставя конвенционалното с биологичното производство на пчелен мед. В първия случай, към разходите се включва машина за инвертиран сироп и захар, тъй като в последните години този вид храна се наложи като основна през пролетното и есенното подхранване на пчелните семейства. Той не изтощава пчелните семейства, тъй като вече е инвертиран (т. е. основната работа на

пчелите е извършена от пчеларя) и те директно го складираят като готова храна. Това много улеснява пчелите, като благоприятства тяхното зимуване и стимулира бързото им пролетно развитие. Ползите от инвертирания сироп са много, но ще бъдат разгледани в бъдещи наши изследвания. При втория вариант, т.е. при отглеждане на пчели по биологичен начин, е забранено използването на сироп, както и употребата на захар, паста и др. Разрешава се подхранване само с пчелен мед, който е с биологичен произход или, ако операторът е в период на преход - пчелен мед от собствения пчелин. Следователно и разходите за подхранване при биологичния тип на отглеждане са по-високи спрямо конвенционалния тип пчеларство. В таблица 2 са съпоставени разходите при биологичния и конвенционалния тип отглеждане на пчели. Финансовите разходи по земеделски кредит от 55 000 лв. при 6% на ГПР (годишен процент на разходите) са разпределени за период от 10 години. Трябва да се отбележи, че разходите за първата година са значително по-високи, тъй като през този период е направена инвестиция за създаване на пчелното стопанство. В тези разходи е включено само най-нужното за стартиране на дейността (таблица 1). След първоначалния период разходите значително намаляват и поддържат равномерни нива. Това предполага предвидимост в средносрочен период и стабилност на стопанството. Данните показват, че разходите за производството на биологична продукция са по-високи, но разликата не е много голяма. В същото време, достойнствата на биологичното производство са безспорни. В хода на изследването ще бъдат разгледани и приходите от двата типа пчеларство.

Таблица 2.

Експлоатационни разходи и приходи от дейността за отглеждане на пчелин от 100 кошера след първата година в лв.

Ежегодни Разходи	За биологично отглеждане	За конвенционално отглеждане	Приходи при биологично отглеждане	Приходи при конвенционално отглеждане
Гориво	1000	1000		
Осигуровки	1200	1200		
Пчелен мед (захар)	3350	1000		
Такса към СО	700	-	26800	18000
Заплата	9600	9600		
Финансови разходи	6000	6000		
Всичко	21850	18800	26800	18000
Резултат	При биологично отглеждане 4950		При отглеждане -800	конвенционално

Проследяването на приходните и разходните потоци позволява да се установи, че постъпленията при биологичното отглеждане на пчелните семейства са значително по-високи от тези при конвенционалното производство. Разликата в приходите се обуславя преди всичко от разликата в

цените на пчелния мед. При конвенционалното производство неговата цена варира от 3.80 до 4.50 лв., а при биологичното производство е между 6.00 и 6.70 лв. За целите на изследването са взети най-високите цени. Разликата между двата типа производство е 2.20 лв. на килограм готова продукция. Вече бе установено, че необходимите инвестиции за реализация на двата проекта са равностойни. Приходите от реализацията на двата проекта обаче са различни и показват ясно, че биологичното производство е значително по-печелившо. Тук е мястото да се отбележи, че тенденцията в търсенето на биологичен пчелен мед ще се задълбочи. Според изкупвателните предприятия търсенето на биологичен пчелен мед е неограничено, а реализацията на конвенционалния мед става все по-трудна.

От показателите в таблицата се вижда, че при зададените параметри сумата на приходите в проекта с конвенционалното производство е с отрицателна стойност. При него кредитът ще трябва да се разсрочи за повече от 10 години, тъй като при този срок проектът е на загуба, а максималният срок за бизнес кредит с аграрна насоченост е 10 години. Следователно, реализирането на горепосочения проект е неосъществимо. Освен това, след 10 - 12 години ще трябва да се направят отново инвестиционни разходи за подновяване и модернизиране на инвентара (а старата инвестиция няма да бъде изплатена, тъй като срокът за нейното погасяване при конвенционалния тип на отглеждане е 18 години), това е още една причина да насочим анализа само към проекта с биологично отглеждане. За да бъде жизнеспособно стопанството, пчелните семейства трябва да се отглеждат по биологичен начин. В хода на по-нататъшното изследване са разгледани основните показатели, характеризиращи икономическата ефективност на проекта за създаване на пчеларско стопанство и отглеждане на пчелни семейства по биологичен начин. Използвани са показателите нетна настояща стойност, вътрешна норма на възвръщаемост, срок на откупуване на инвестицията и рентабилност на инвестициите.

Нетна настояща стойност

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{NCF}{(1+d)^t} - I$$

Където:

NPV – нетна настояща стойност

NCF – нетният паричен поток

I – сумарните инвестиции на проекта

d – избраният дисконтов коефициент

t – периодите на определения планов хоризонт

При $NPV > 0$ – проектът се приема;

При $NPV < 0$ – проектът се отхвърля;

При $NPV = 0$ – проектът е дискуссионен и са необходими допълнителни проучвания и анализи за оценка.

Вътрешна норма на възвръщаемост

$$\sum_{t=1}^n \frac{NCF}{(1+r)^t} - I = 0$$

Където:

NCF е нетният паричен поток

n – продължителността на проекта в години

I – стойността на инвестициите

r – онази норма на възвръщаемост, която осигурява нулево ниво на NPV.

Срок на откупуване на инвестицията

$$T = \frac{IP}{ЧП}$$

Където:

T – брой години за възстановяване на инвестиционните разходи;

IP – инвестиционни разходи;

$ЧП$ – средногодишна чиста печалба (за периода на експлоатация).

Рентабилност на инвестициите

$$PI = \frac{NCF}{I}$$

Където:

PI – Рентабилност на инвестициите

NCF е нетният паричен поток

I – стойността на инвестициите

Таблица 3.

Показатели за икономическа ефективност на проекта

Показатели за оценка	За целия планов период
Нетен паричен поток / NCF / лв.	59400
Дисконтова норма %	0.01
Нетна сегашна стойност / NPV/лв.	4300
Вътрешна норма на възвръщаемост %	15
Срок на откупуване в год.	11
Рентабилност на инвестициите %	10.8

От данните в таблица 3 могат да се направят следните изводи:

- проектът, в който се предвижда отглеждане на пчелни семейства по биологичен начин, е рентабилен и икономически жизнеспособен;
- всички показатели доказват, че този проект е реална възможност за стартиране на предприемаческа инициатива;
- върху равнището на икономическата ефективност при биологичното отглеждане благоприятно влияе по-високата цена на стоковата продукция;

- ниската себестойност на продукцията и високата добавена стойност правят проекта инвестиционно привлекателен за хората, които имат желание да се развиват в разгледания сектор.

Всички данни, които са посочени по-горе, се отнасят за създаването на пчелин по биологичен начин. Усилията са насочени именно в тази насока, тъй като срокът на откупуване на проекта е по-кратък и рентабилността е значително по-висока, благодарение на по-голямото търсене и респективно - по-високата цена.

Заклучение

На базата на проведеното практическо научно изследване може да формулираме следните изводи и обобщения:

1. Пчеларството става все по-актуална земеделска дейност, за което свидетелства ръстът за 2017 г. - с 1.5% на регистрираните пчелни семейства. Прави впечатление, че стопанствата са намалели с 12.3%. Последното не означава задължително, че тези пчелари са прекратили своята дейност, възможно е да не са регистрирали пчелните си семейства. Бюрокрацията, липсата на стимули от страна на държавата, увеличеният размер на осигуровките за земеделски стопани са само част от причините, поради които производителите на пчелен мед не регистрират своите пчелини.

2. Отглеждането на пчели може да бъде печелившо занимание за младите хора, давайки им възможност да се развиват по родните си места, с което обезлюдяването на малките градове и села ще намалее. Създаването на малки земеделски стопанства е отлична възможност за завръщане на хората, макар и на малка част, по родните им места.

3. Отглеждането на пчели по биологичен начин е по-рентабилно от това по конвенционален начин. По-високата цена на биологичната продукция и по-лесната реализация обуславят горепосоченото.

4. Тенденцията за преминаване от конвенционално производство към биологично ще разширява своето влияние, с оглед на нарастващото търсене на биологична продукция.

5. Държавата трябва да приложи различни програми и механизми, за да задържи младите хора по родните им места и да спре масовото обезлюдяване на селските райони. Това е от ключово значение за селските райони, тъй като всяка година десетки села остават без жители. Прогнозата е до 2050 г. да се заличат 1500 села, а още толкова да са с по няколко души. Изпълнителната власт има реална възможност да се справи с този проблем, макар и отчасти, но няма волята да го направи.

6. В обществото се налага твърдението, че младите фермери са с приоритет, но на практика не е така. Огромна част от финансовия ресурс, отделен за селското стопанство, отива в крупните земевладелци. Голяма част от програмите, които са предназначени да подпомогнат малките стопанства, се усвояват отново от едрите земеделски стопани чрез подставени лица.

Цитирана литература

1. Гечев, И., Ветеринарен наръчник по пчеларство и биологично сертифициране, София, 2016..

2. Копривленски, В., Изследване на икономическата пригодност на инвестиционен проект за изграждане на пчелин. Аграрни науки. Аграрен университет – Пловдив, година VII, брой 17.
3. (<http://www.libshumen.org/files/kak%20vliae%20medyt.pdf>)
4. (<http://www.posredniknews.com/site/biznes/zemedelie/26173-dotz-yuliyan-stanchev-konsumatziyata-na-med-v-balgariya-e-obidno-niska>)